

Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Ղ Ա Ի Ն Ի

Ե Ի

Մ Ի Ա Մ Ա Ն Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ե Ա Յ Յ

ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆ ԱՌԱՋԵՆՈՐԴԻՆ ԻՎԻՃԱԿՆ ՆԱԽԻՋԵԻԱՆԻ

ԻՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ ՏԱՐԻՈՅՍ

Ռուսաստանի Հայոց երկու վիճակները Կովկասէն ասդիս կիյնան, այսինքն Նախի-Չեւանի եւ Պեսարապիոյ վիճակն ու Աժտեր-սանի վիճակը: Ասոնցմէ առաջնոյն բնակչա-ցը գրեթէ կէսը կամ կէսէն աւելին Նախի-Չեւան քաղաքին ու անոր շրջակայ գեղերուն մէջն է. այնպէս որ բոլոր վիճակին բնակիչ-ները 25,000 հոգի կ'ամբուին, եւ ասոնցմէ գրեթէ 15,500 հոգին այն քաղաքին ու գեղե-րուն բնակիչներն են:

Նախիչեւանի բնակիչները, ինչպէս որ յայտնի է, եօթանասունըհինգ տարի առաջ փոխադրուած են այն տեղը Խրիմէն, ուստի եւ հետերնին տարեր են Խրիմու Հայոց լեզուն, սովորութիւնները, եւ մանաւանդ բարեպաշ-տութիւնը. եւ իրենք շատուր լինելով՝ աւելի

երկար առէն ու աւելի հաստատ պահեր են այս ամենայն յատկութիւնները՝ քան թէ Խրի-մու այլ եւ այլ քաղաքներուն մէջ սակաւա-ւոր թուով մնացած Հայերը:

Լեզուի կողմանէ Նախիչեւանցիք այս մաս-նաւոր յատկութիւնս ունին որ տաճկի կամ թաթարի լեզուէ նոր բառեր առնելը շատոնց դադրած է մէջերնին. թէպէտեւ անոր տեղը ռուսի խօսքեր առնելը աւելի սովորական բան մը դարձեր է իրենց քանի մը տարիէ իվեր, բայց այս պակասութենէն ալ իրենց խօսակցութիւնը մաքրելու գովելի ջանքը ու-նին այժմ շատերը. նոյն բանը կարելի է ը-սել նաեւ սովորութիւններուն համար, որ օրէ օր աւելի եւրոպական կերպ առնելու վրայ են, բայց ծանր՝ եւ գրեթէ անզգալի փոփո-

խութեամբ: Իսկ Նախիջևանցւոց բարեպաշտութեանը յայտնի ապացոյց են իրենց հոյակապ ու պայծառաշէն եկեղեցիները, եւ անկէջ ալ աւելի՝ այն եկեղեցիներուն մէջ ժողովուրդ անպակաս եղածը ամէն ժամանակ:

Թէ որ մէկ երեւելի պակասութիւն մը կայ Նախիջևանի մէջ, — որ այժմու ժամանակիս պահանջմունքին նայելով՝ աւելի աչքի կգարնէ, — բարեկարգ դպրոցներ չունենալն է: Գաւառական դպրոցը շատ աւելի օգուտներ կը բերէ Նախիջևանցւոց՝ թէ որ շէնքին պայծառութեանն ու քաղաքին կողմանէ տարուէ տարի եղած ծախքին համեմատ՝ բազմաթիւ լինէին մէջի աշակերտները, եւ մանաւանդ ազգային լեզուին ուսումը աւելի ընդարձակութիւն ունենար:

Նախիջևանի Հայոց սակաւապէտ ապրուստին նայելով, կարելի է բսել թէ աղքատ քիչ է մէջերնին, միջակը շատ, եւ հարուստները բաւական բազմաթիւ: Իրենց բնական ազգային արթնութեամբը, գործունէութեամբն ու հաւատարմութեամբը օրէ օր առաջ կերթան վաճառականութեան մէջ, եւ Ռուսաստանի մէջ մէկ երեւելի քաղաք մը կամ տօնավաճառ մը չկայ ուր Նախիջևանցիք չգրտունուին առուտուրով: Մոսքուա, Աժտէրխան, Նիժնի-Նովորոս, Խարքով, Փոլթաւա, Սթաւրոփոլ, Եքաթերինոտար, Թայրան, եւ ուրիշ շատ քաղաքներ կերթան ամէն տարի բազմութեամբ, եւ աղէկ վաստակով կ'առնան իրենց տեղը:

Բնութեան եւ բարուց կողմանէ Նախիջևանցիք, ինչպէս նաեւ Խրիմու Հայերը, ընդհանրապէս ճանչցուած են իբրեւ բարեխառն, հանդարտաբարոյ, ուսման եւ յառաջադիմութեան ընդունակ, ընտանեւէր եւ խաղաղասէր: Սակայն իրարու գլուխ խոնարհեցընելը, հասարակաց աղեկութեան մը համար՝ անձնական շահն ու պարծանքը մէկզի դնելը, կարծես թէ դեռ երկար ժամանակ անբնական կատարելութիւն մը պիտի լինի նաեւ այս կողմի մերազնեայ ժողովրդոց: Միաբանական սէրը խիստ քիչ լինելով մէջերնին, անոր հակառակ՝ նախանձը, երկպառակութիւնը, մէկ-մէկու չհաւնիլը գրեթէ սովորական պակասութիւն է իրենց. եւ եթէ ասոնց դէմ անդադար պատերազմ չընեն ժողովրդեան մէջի խոհական եւ խօսքի տէր անձինքը, եւ մա-

նաւանդ եկեղեցականները, կվախցուի որ շատ ազգային ու քաղաքական յառաջադիմութենէ երկար ատեն ետ մնան, եւ իրենց սրբտին եւ քաղաքին հանգստութիւնը միշտ վտանգի մէջ գտնուի:

Գեր. Առաջնորդը այս տարի ալ գնաց Նախիջևան՝ իրեն հովուական այցելութեան պաշտօնը կատարելու: Ինչպէս ուրիշ ատեն՝ այս անգամ եւս քաղաքին Գատարանին եւ Մակիսթրաթ բնուած խորհրդարանին կողմանէ պատուաւոր անձանց մէկը, այսինքն Պապասինեան եղիազար Աղայն յուղարկուած էր ընդ առաջ Առաջնորդին մինչեւ Չալթըր հայաբնակ գեղը: Հոն եկած էին նախընթաց օրէն Նախիջևանի Հոգեւորական կառավարութեան անդամներն ու եկեղեցականներուն զխաւոր քահանաները, որ սովորական հանդիսիւ ընդունեցան Առաջնորդը յեկեղեցին. եւ նա սահմանեալ երգերէն ու աղօթքներէն ետեւ համառօտ ատենախօսութեամբ մը մխիթարեց հաւաքուած բարեպաշտ զիւղականները, եւ ըստ խնդրոց ժողովրդեան այն իրիկունը հոն անցընէին վերջը, երկրորդ առաւօտը, որ էր կիրակի, ժամը 7-ին ելաւ Չալթըրէն ու 10-ին հասաւ Նախիջևան, ուր քաղաքէն դուրս բազմաթիւ կառքերով ու ձիերով եկած կապատին Նախիջևանի բոլոր մեծամեծներն ու ժողովրդեան մէջէն շատ պատուաւոր անձինք:

Մայր եկեղեցւոյն դուռն որ հասան այնու բազմութեամբ, բոլոր Նախիջևանի եկեղեցիներուն քահանաներն ու դպիրները զգեստաւորուած դիմաւորեցին Առաջնորդն ու ընդունեցան սովորական շարականներով ու երգերով: Գ. Առաջնորդը եկեղեցւոյն մէջ հաւաքուած ժողովրդեան մեծ բազմութիւնը տեսնելով՝ բեմըն ելաւ աղօթքէն վերջը, եւ ժամանակիս պիտոյիցն ու պարագաներուն յարմար ատենախօսութիւն մը ըրաւ, որոյ զխաւոր իմաստներէն մէկն էր իւր շնորհակալութիւնը յայտնել ժողովրդեան այնպիսի փառաւոր եւ սիրալիր ընդունելութեան համար որ ըրին իրեն: Յետ պատարագին հրամցուցին Առաջնորդը իրեն համար պատրաստուած բնակարանը, եւ այն տեղը դարձեալ ներկայացան իրեն զխաւոր ժողովրդականներն ու եկեղեցականները:

Նախիջևանի մէջ շատ գեղեցիկ եւ գովելի սովորութիւն մը կայ՝ բարեյիշատակ Արդութեանց ֆուսէփ սրբազան առաջնորդէն դրուած,

որ շաբթուն ամէն մէկ օրը՝ քաղաքին մէկ մէկ եկեղեցին հանդիսաւոր սուրբ պատարագ կմատուցուի. այսինքն երկուշաբթի սուրբ Նիկողայոս, երեքշաբթի սուրբ Թէոդորոս, չորեքշաբթի սուրբ Աստուածածին, հինգշաբթի սուրբ Լուսաւորիչ, ուրբաթ սուրբ Համբարձում, շաբաթ սուրբ Գէորգ եւ ամենայն եկեղեցիք, նոյնպէս եւ կիրակին: Առաջնորդը բոլոր շաբաթը այս ամենայն եկեղեցիները գտնուելով, սուրբ պատարագին ժամանակը ընդարձակ քարոզներ տուաւ ժողովրդոց՝ զանազան նիւթերու վրայ, որոց գլխաւորներն էին յորդոր բարեպաշտութեան, քրիստոնէական սիրոյ եւ միաբանութեան, հաստատութեան իրաւատս, ճշմարիտ ազգասիրութեան, ազգային լուսաւորութեան, մեծարանաց առ եկեղեցին եւ առ եկեղեցականս, զգուշութեան իխուովարար բանասրկութեանց, եւ այլն:

Քսան օր կեցաւ Գ. Առաջնորդը Նախիջեւանի մէջ, եւ ամէն օր ժողովրդեան գլխաւորներուն ու եկեղեցականներուն հետ խորհրդակցելով՝ եկեղեցեաց բարեզարդութեանը աւելնալուն եւ ժողովրդոց մէջ աստուածպաշտութեան եւ ուսման ծաղկելուն վրայ զանազան առաջարկութիւններ ըրաւ, որոց կատարմանը համար քաղաքացւոց կողմանէ ալ պէտք եղած սէրն ու միաբանութիւնը կպահանջէր: Եւ այս առաջնորդական այցելութեան օգուտներուն գլխաւորն եղաւ ամէն մէկ եկեղեցեաց քով մէկ մէկ դպրոց բացուիլը: Նախիջեւանի մէջ այսպիսի դպրոցներ չգրտնուելուն պատճառաւ, եկեղեցեաց մէջ մանկանց կամ պատանեկաց դպրութիւն ընելու գեղեցիկ սովորութիւնը դադրած էր, եւ եկեղեցական երգեցողութեան կանոնաւոր դասատուութիւն չլինելովը՝ թէ շարականաց եւ թէ ուրիշ երգոց եղանակները հետզհետէ խանգարելու եւ մոռցուելու վրայ էին: Առաջնորդը որոշեց որ իւրաքանչիւր եկեղեցեաց ժամատունները մէկ մէկ դպրոց բացուի. այն տեղ հաւաքուին եկեղեցականաց որդիքը, եւս եւ աշխարհականաց որդւոցը մէջէն ձայնեղ եւ

ուսումնասէր պատանիք, ու երգեցողութիւն սովորին հմուտ դպիրներէ. անոր հետ մէկտեղ ուսանին նաեւ ժողովրդական դպրոցաց մէջ դաս տրուած ուսմունքները, եւ առաւօտ ու իրիկուն ժամերգութեան ներկայ գտնուին: Այն դպրոցներուն մէջ դասատուութիւն ընող վարժապետաց ռոճիկ տրուի՝ իւրաքանչիւր եկեղեցւոյ տարեկան արդիւնքէն մէկ մաս մը՝ ըստ որոշման առաջնորդին. անկէց իզատ ննջեցելոց համար եղած զանգակահարութեան արդիւնքը (որ առաջ Առաջնորդին կերթար) այն դպրոցներուն սեպհականուի, եւ աշխարհական աշակերտք՝ իրենց կարողութեանը համեմատ չափաւոր թոշակ մը վճարեն: Դպրոցներուն անմիջական տեսչութիւնը իւրաքանչիւր եկեղեցեաց գլխաւոր քահանային յանձնուեցաւ, իսկ ընդհանուր վերատեսչութիւնը՝ Նախիջեւանի Հոգեւորական Կառավարութեան:

Հոկտեմբերի 8-ին Մայր եկեղեցւոյն մէջ դարձեալ ատենախօսութիւն մը ըրաւ Առաջնորդը, մաղթելով Նախիջեւանի բարեպաշտ ժողովրդոց սէր միաբանութեան եւ անվրդով խաղաղութիւն, եւ բազմութեամբ յուղարկաւորաց ճանապարհ ելալ՝ իւր աթոռը դառնալու. բայց առաջ Նախիջեւանի հինգ հայաբնակ գեղերուն այցելութիւն ըրաւ:

Նեաւթմայ գեղին մէջ կատարեց սուրբ Կարապետ եկեղեցւոյն հիմնարկութեան հանդէսը, որոյ կանգնողն է Մահտեսի Կարապետ Տօնիկեան՝ բարեպաշտ Նախիջեւանցիին: Երկրորդ օրը Սուլղան-Սալա գեղին նորաշէն պայծառ եկեղեցւոյն մէջ ժամարար լինելով՝ սուրբ պատարագէն ու քարոզէն ետքը քսանի չափ նորանկար պատկերները օծեց. օրն ալ կիրակի պատահելուն՝ թէ Նախիջեւանէն եւ թէ միւս գեղերէն մեծ բազմութիւն հաւաքուած գտնուեցաւ այն տեղը:

Սուլղան-Սալայէն անցաւ Գ. Առաջնորդը Թօփտի եւ Չալթըր գեղերը, եւ ճանապարհը յառաջ տանելով՝ նոյն հոկտեմբերի 13-ին հասաւ Թէոդոսիա:

ՄԱՐՏ. ԲԱՆ. ՏԵՐ-ԳԱԽԵԱՆ.